

ไม้จันทน์หอม (*Mansonia gagei* Drumm.)

คงศักดิ์ มีแก้ว

ไม้จันทน์หอมเป็นไม้มีค่าที่หายากชนิดหนึ่ง ซึ่งจัดเป็นไม้มงคลชั้นสูง ใช้ในพระราชประเพณีตั้งแต่สมัยโบราณมาจนถึงปัจจุบัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระราชประเพณีเกี่ยวกับพระบรมศพ โดยนำเอาไม้จันทน์หอมที่ยืนต้นตายเองตามธรรมชาติ ซึ่งเนื้อไม้จะมีกลิ่นหอมอ่อนๆ มาสร้างพระรองประดับพระโกศพระบรมศพ ตลอดจนใช้ทำพื้น และดอกไม้จันทน์ในพิธีพระราชทานเพลิงพระบรมศพ (ณัฐภัทร จันทวิช, 2539)

ไม้จันทน์หอมเป็นไม้ยืนต้นขนาดใหญ่ เนื้อไม้แข็ง ละเอียด กะพี้สีน้ำตาลอ่อน แก่นสีน้ำตาลเข้ม ใสบด แต่ง่าย ขัดเป็นเงาสวยงามมาก นิยมใช้สร้างบ้านหรือคาน้ำหนักของเจ้านายสมัยก่อน ทั้งโครงสร้างบ้านทั่วไป ภายในและภายนอก โดยเฉพาะพื้นบ้านจะนิยมกันมาก นอกจากนี้แล้วไม้จันทน์หอมที่ยืนต้นตายเองตามธรรมชาติเนื้อไม้จะมีกลิ่นหอมอ่อนๆ จึงนิยมเก็บมาเป็นไม้หอมที่มีราคาสูงมาก เพื่อนำมากลั่นเป็นน้ำหอม ใช้ทำเครื่องหอม รูปหอม ตลอดจนเป็นยาสมุนไพรได้อีกด้วย

ลักษณะทั่วไปของไม้จันทน์หอม

ไม้จันทน์หอม มีชื่อทางพฤกษศาสตร์ว่า *Mansonia gagei* Drumm. วงศ์ STERCULIACEAE และมีชื่ออื่นๆ ที่เรียกกันทั่วไปว่า จันทน์ จันทน์ชะมด จันทน์ขาวหรือจันทน์พม่า (เต็ม สมิตินันท์, 2523) ไม้จันทน์หอมเป็นไม้คนละชนิดกับจัน หรือจันอิน-จันโอ (*Diospyros decendra* Lour.) และเป็นคนละชนิดกับไม้กฤษณา (*Aquilaria malaccensis*) ซึ่งบางท่านก็เรียกว่าไม้หอมเช่นกัน จึงควรมีการศึกษาและพิจารณาให้ถ่องแท้ เพราะการใช้ประโยชน์แตกต่างกัน โดยเฉพาะในรูปของสมุนไพรซึ่งจะมีผลโดยตรงต่อสุขภาพ

ไม้จันทน์หอมเป็นไม้ยืนต้น ผลัดใบ ขนาดกลางถึงขนาดใหญ่ สูงประมาณ 30 เมตร เรือนยอดเป็นรูปกรวยต่ำๆ หรือเป็นพุ่มกลมค่อนข้างโปร่ง พบขึ้นประปรายอยู่ห่างๆ กันตามป่าดงดิบและป่าเบญจพรรณขึ้นทั่วไป เว้นแต่ทางภาคเหนือ และอาจพบขึ้นกระจัดกระจายอยู่ตามภูเขาหินปูน พบในจังหวัดนครราชสีมา สระบุรี ระนอง และประจวบคีรีขันธ์ ในต่างประเทศพบในพม่า และอินเดีย (เต็ม สมิตินันท์, 2523) และมีลักษณะทางวนวัฒนพอสังเขปดังนี้

ลำต้น มีลักษณะเปลือย ตรง เปลือกสีเทาอมขาว หรือเทาอมน้ำตาล แตกเป็นร่อง เปลือกชั้นในเมื่อฉีกใหม่ๆ จะมีสีขาว ทั้งไม้แห้งจะเปลี่ยนเป็นสีน้ำตาล กิ่งอ่อนมีขนประปราย

ใบ เป็นชนิดใบเดี่ยว ดัดเรียวยาว โคนใบมนแหลมรูปหอก แขนงใบออกสีดำ ท้องใบมีขนสีอ่อนๆ ประปราย หลังใบเกลี้ยง ขอบใบหยักเป็นฟันเลื่อยห่างๆ ขนาดใบกว้าง 3-6 เซนติเมตร ยาว 8-14

เซนติเมตร โคนใบตัดหรือเว้าเข้าเล็กน้อย และจะเบี้ยวเล็กน้อย ปลายใบสอบแหลมทู่ๆ เนื้อใบค่อนข้างหนา ใบอ่อนมีขนประปราย ใบแห้งออกสีเขียวอ่อนๆ เส้นใบออกจากจุดโคนใบ 3 เส้น เส้นแขนงใบมี 4-6 คู่ ก้านใบยาว 5-10 มิลลิเมตร มีขนประปราย และจะออกสีดำคล้ำเมื่อใบแห้ง

ดอก เป็นดอกขนาดเล็ก สีเหลืองอ่อนๆ หรือสีขาว ออกรวมกันเป็นช่อตามปลายกิ่งและตามง่ามใบใกล้ๆ ปลายกิ่ง ช่อยาวประมาณ 15 เซนติเมตร โดยกลีบฐานดอกติดกันเป็นรูปเหยือก ปลายแยกเป็นแฉกแหลมๆ 5 แฉก ทั้งหมดยาว 10-13 มิลลิเมตร เกสรตัวผู้มี 10 อัน และในจำนวนนี้จะมีเกสรตัวผู้เทียมเสีย 5 อัน รังไข่มี 5 พู รวมเบียดกันเป็นรูปเหยือกน้ำ มีขนคลุมแน่น แต่ละพูเป็นอิสระแก่กัน และต่างก็มีหลอดท่อรังไข่ 1 หลอด ในแต่ละพูมีซ่อเดียว และมีไข่อ่อน 1 หน่วย ออกดอกระหว่างเดือนสิงหาคมถึงกันยายน

ผล เป็นผลประเภทผลแห้งแก่แล้วไม่แตก มีปีกเดียว ผลอ่อนมีสีเขียวเมื่อแก่มีสีเหลืองอ่อนจนเป็นสีน้ำตาล ผลมักติดกันเป็นคู่ๆ แต่ไม่ติดเป็นเนื้อเดียวกัน ทรงผลรูปกระสวยเล็กๆ กว้าง 5-7 มิลลิเมตร ยาว 10-15 มิลลิเมตร ส่วนปลายของผลมีก้านเป็นปีกรูปสามเหลี่ยม 1 ปีก กว้าง 1-1.5 เซนติเมตร ยาว 2.5-3 เซนติเมตร ก้านผลยาวประมาณ 5 มิลลิเมตร มีจำนวนผลเฉลี่ยประมาณ 2,643 ผล/กิโลกรัม และผลจะแก่ประมาณเดือนธันวาคมถึงมกราคม

เมล็ด มีเปลือกบางๆ หุ้มภายในผล ผลหนึ่งมี 1 เมล็ด จำนวนเมล็ดประมาณ 3,565 เมล็ด/กิโลกรัม ช่วงเวลาที่เหมาะสมในการเก็บเมล็ดประมาณเดือนมกราคม

จำนวนเมล็ดเฉลี่ย 3,565 เมล็ด/กิโลกรัม และในแต่ละผลจะมีเมล็ดเพียง 1 เมล็ด เท่านั้น หรือน้ำหนักของเมล็ดจำนวน 1,000 เมล็ด เท่ากับ 280.05 กรัม (พรศักดิ์, 2542)

ลักษณะเนื้อไม้ มีสีน้ำตาลอ่อน เส้นตรง เนื้อละเอียด เป็นไม้เนื้อแข็ง เลื่อย ไสกบ ตบแต่งง่าย ส่วนแก่นสีน้ำตาลเข้ม มีความถ่วงจำเพาะ ประมาณ 0.93 (กรมป่าไม้, 2526)

ประโยชน์ ในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ปรากฏหลักฐานการใช้ประโยชน์จากไม้จันทน์หอมมาตั้งแต่สมัยพุทธกาล กล่าวคือ มักจะใช้บูชาตฤศคุนธ์ คือ ของหอมธรรมชาติ 4 อย่าง ได้แก่ กลิ่นของกฤษณา กลิ่นจันทน์หอม และดอกไม้หอม ประพรมในพระราชพิธีต่างๆ เช่น พระราชพิธีมงคลถวายพระนาม เจ้าชายสิทธัตถะในปฐมวัย และตอนที่เหล่ากษัตริย์มัลลราชโอรสให้ตกแต่งและประพรมพื้นโรงราชสันฐาคารด้วยจตุชาติสุคนธ์ เพื่ออัญเชิญพระหิบน้อยที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุเข้าประดิษฐาน หรือในจดหมายแห่งพุทธอาณาจักรของพระภิกษุฟาเหียน ซึ่งออกเดินทางจากเมืองจีนไปแสวงหาพระคัมภีร์ไตรปิฎกในประเทศอินเดีย และสิงหล ตั้งแต่ พ.ศ. 942 ถึง 957 กล่าวถึงการฉาปนกิจศพพระอรหันต์องค์หนึ่งโดยถูกต้องตามขนบธรรมเนียมในพระวินัย มีการสร้างกองพินขนาดใหญ่ มีส่วนโดยกว้างเป็นสี่เหลี่ยมกว่า 30 สอก และมีส่วนสูงคูดเดียวกัน ตอนใกล้ยอดวางลำดับด้วยไม้จันทน์หอม กฤษณา กับไม้ที่มีกลิ่นหอมชนิดอื่น นอกจากนี้ยังพบประวัติการใช้ไม้หอมในประเทศไทยยาวนานอย่างต่อเนื่องมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย อยุธยา จนถึงรัตนโกสินทร์ ซึ่งนอกจากจะใช้เป็นสินค้าหลักแล้วยังใช้เป็นเครื่องบรรณาการอีกด้วย

เนื้อไม้นิยม ใช้ทำหีบใส่เสื้อผ้า ทำเครื่องกลึง แกะสลักทำเสาหลักเมือง ทำหวี รูป น้ำหอม เครื่องหอม เครื่องสำอางต่างๆ น้ำมันไทย และใช้ทำยาสมุนไพร น้ำมันที่กลั่นจากเนื้อไม้ใช้เป็นยาบำรุงหัวใจ เนื้อไม้ใช้เป็นยาบำรุงประสาท เป็นยาแก้ไข้ แก้โลหิตเสีย แก้ดี แก้กระหายน้ำ อ่อนเพลีย นอกจากนี้แล้ว ขี้เลื่อยยังใช้

การเจริญเติบโตของสวนป่าไม้จันทน์หอม

การศึกษาการเจริญเติบโตและผลผลิตมวลชีวภาพของไม้จันทน์หอมนี้ได้วางแผนศึกษาในแปลงปลูกไม้จันทน์หอมที่อำเภออุบลูรี จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ซึ่งมีลักษณะเนื้อดินเป็นดินร่วนปนทราย มีความอุดมสมบูรณ์ค่า pH 5.8-7.7 ปริมาณน้ำฝนเฉลี่ย 850 มิลลิเมตรต่อปี โดยเริ่มปลูกในปี 2541 ระยะปลูก 2x2 เมตร วางแปลงถาวรใช้สำหรับวัดข้อมูลการเจริญเติบโต ขนาด 10x10 ตารางเมตร จำนวน 4 แปลง (จำนวนต้นไม้ 25 ต้น/แปลง) วัดข้อมูลการเจริญเติบโตทางความสูง เส้นผ่านศูนย์กลางที่ระดับโคนต้น และระดับความสูงเพียงอกทุกปีตั้งแต่อายุ 1-5 ปี ได้ผลดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 การเจริญเติบโต และอัตราการรอดตายของไม้จันทน์หอมอายุ 1-5 ปี
ที่สถานีวนวัฒนวิจัยประจวบคีรีขันธ์ อำเภออุบลูรี จังหวัดประจวบคีรีขันธ์

อายุ (ปี)	ความสูง (เมตร)	เส้นผ่านศูนย์กลางโคนต้น (เซนติเมตร)	เส้นผ่านศูนย์กลางที่ระดับ ความสูงเพียงอก (เซนติเมตร)	อัตราการรอดตาย (เปอร์เซ็นต์)
	0.26	0.42	-	89
1	0.66	1.45		95
2	0.95	2.46		94
3	1.47	3.84	1.04	90
4	2.23	5.28	1.84	89
5	2.82	7.14	3.12	89
อัตราการ เจริญเติบโต	0.564	1.428	1.13	

การเจริญเติบโตทางความสูงของกล้าไม้จันทน์หอมเมื่อเริ่มปลูกอายุประมาณ 1 เดือน จะมีความสูงเฉลี่ยเท่ากับ 0.26 เซนติเมตร มีอัตราการเจริญเติบโตทางความสูงเฉลี่ย เท่ากับ 0.564 เซนติเมตรต่อปี ซึ่งจะมีอัตราการเจริญเติบโตสูงสุดในช่วงอายุ 3-4 ปี เท่ากับ 0.76 เมตร และอัตราการเจริญเติบโตต่ำสุดในช่วงอายุ 1-2 ปี เท่ากับ 0.29 เมตร เมื่อไม้จันทน์หอมมีอายุ 5 ปี จะมีความสูงเฉลี่ย เท่ากับ 2.82 เมตร

การเจริญเติบโตทางเส้นผ่านศูนย์กลางโคนต้นของไม้จันทน์หอมเมื่อเริ่มปลูกอายุประมาณ 1 เดือน จะมีการเจริญเติบโตโคนต้นเฉลี่ย เท่ากับ 0.42 เซนติเมตร มีอัตราการเจริญเติบโตเฉลี่ยเท่ากับ 1.428 เซนติเมตร ต่อปี ซึ่งจะมีอัตราการเจริญเติบโตสูงสุดในช่วงอายุ 4-5 ปี เท่ากับ 1.86 เซนติเมตร และอัตราการเจริญเติบโตต่ำสุดในช่วงอายุ 1-2 ปี เท่ากับ 1.01 เซนติเมตร เมื่อไม้จันทน์หอมมีอายุ 5 ปี มีการเจริญเติบโตทางเส้นผ่านศูนย์กลางโคนต้น เท่ากับ 7.14 เซนติเมตร

การเจริญเติบโตทางเส้นผ่านศูนย์กลางระดับอกของไม้จันทน์หอมจะเริ่มวัดข้อมูลได้เมื่อต้นไม้มีอายุ 3 ปี ถึงจะมีความสูง เท่ากับ 1.47 เมตร จะมีเส้นผ่านศูนย์กลางที่ระดับอก เท่ากับ 1.04 เซนติเมตร มีอัตราการเจริญเติบโตเฉลี่ย เท่ากับ 1.13 เซนติเมตร ซึ่งจะมีอัตราการเจริญเติบโตสูงสุดในช่วงอายุ 4-5 ปี เท่ากับ 1.55 เซนติเมตร เมื่อไม้จันทน์หอมอายุ 5 ปี จะมีการเจริญเติบโตทางเส้นผ่านศูนย์กลางที่ระดับอก เท่ากับ 3.39 เซนติเมตร

เปอร์เซ็นต์การรอดตายของไม้จันทน์หอมเมื่อเริ่มปลูกในเดือนแรก จะรอดตายเฉลี่ย 89 เปอร์เซ็นต์ และปลูกซ่อมให้ครบ 100 เปอร์เซ็นต์ และเมื่ออายุ 1-5 ปีเปอร์เซ็นต์การรอดตายเฉลี่ยเท่ากับ 95, 94, 90, 89 และ 89 เปอร์เซ็นต์ ตามลำดับ

เอกสารอ้างอิง

ณัฐภัทร จันทวิช, 2539. ภาพแห่งความทรงจำ สมุดภาพเฉลิมพระเกียรติในงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ สมเด็จพระศรีนครินทร์ทรา บรมราชชนนี. สำนักนายกรัฐมนตรี. กรุงเทพฯ.

เต็ม สมิตินันท์, 2523. ชื่อพรรณไม้แห่งประเทศไทย กรมป่าไม้ กรุงเทพฯ.

พรศักดิ์ มีแก้ว, 2542. รายงานความก้าวหน้าโครงการวิจัย ปี 2542. ส่วนวนวัฒนวิจัย สำนักวิชาการป่าไม้ กรมป่าไม้.

ไม้จันทน์หอมที่ยืนต้นตายเองตามธรรมชาติ
ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางที่ระดับอก 119 เซนติเมตร